

Sotienjälkeinen asutustoiminta ilman maata jääneiden pieneläjien silmin

Johdanto

Olen jo näin monta vuotta ollut orjana ja sidottu isäntiin eikä koskaan saa syksyllä kun hädin tuskin perunaa vaikka kesä menee työssä ja kovassa maatyössä. Toivon että laki tulee sellainen, että ei Suomessa enää näitä maatalousorjia enää kauvan ole.¹

Vuokraviljelijä Alarik Otollinen kirjoitti lokakuussa 1945 tiedustelukirjeen Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiasiatolalle omasta maansaantioikeudestaan. Saman vuoden kesällä aloitettu asutustoiminta oli herättänyt Otollisen toiveen oman maan saamisesta vuosien raatamisen jälkeen. Otollinen ei ollut haaveidensa kanssa yksin. Sotienjälkeinen asutustoiminta näyttyi monelle maaseudun tilattomalle pieneläjälle pitkään odotettuna mahdollisuutena vauraampaan tulevaisuuteen. Vuonna 1945 käynnistyneen asutustoiminnan pääpaino oli tilattoman väestön sijaan kuitenkin sodasta kärsineiden ryhmien asuttamisessa. Karjalainen siirtoväki, sotainvalidit, sotalesket ja sotaorvot sekä perheellisen rintamamiehet nousivat asutustoiminnan keskiöön, mikä erotti sotienjälkeisen asutustoiminnan aiemmasta torpparivapautuksen ja 1920-luvun asutuslakien luomasta perinteestä.

Kuten Alarik Otollisen sitaatti osoittaa, sotienjälkeinen asutustoiminta herätti silti toiveita maansaannista myös niiden keskuudessa, jotka eivät kuuluneet virallisiin maansaajaryhmiin. Otolli-

nen itse ei ollut palvellut rintamamiehenä tai kuulunut siirtoväkeen, eikä hän ollut muidenkaan kriteerien osalta maansaantiin oikeutettu. Käytän tässä artikkelissa Otollisesta ja hänen kohtalotovereistaan laveaa käsitettä maaseudun pieneläjät. Pieneläjä-käsitteen käyttö julkisessa keskustelussa yleistyi 1920-luvulla ja käsitettä käytettiin lehdistössä synonyyminä pienviljelijälle.² Käsitteessä vaikuttaa kuitenkin olleen painotus maaseudun vähävaraisiin ja tilattomaan väestöön, mistä kertoo esimerkiksi Tampereella 1922 järjestetty Pieneläjien edustajakokous, jossa käsiteltiin vuoden 1918 lunastuslakien ulkopuolelle jääneiden tilatomien asioita.³ Käsillä olevassa artikkelissa käytän pieneläjän käsitettä kuvaamaan pääosin maaseudun iäkkäämpää tilatonta väestöä eli vuokratilajelijöitä, torppareita ja muonamiehiä.⁴ Kyseiset ryhmät olivat erilaisia taloudellisesta ja sosiaaliselta asemaltaan, mutta yhteistä kaikille oli unelma omasta maasta. Tuon pieneläjiä tarkastelemalla esille, miten asutustoiminta näyttäytyi mahdollisuutena vauraampaan tulevaisuuteen omasta maasta pitkään haaveilleelle väestönosalle, jonka haaveet eivät kuitenkaan toteutuneet. Ensimmäisessä osassa tutkin, millaisia tulevaisuudenodotuksia maansaanti pieneläjissä herätti ja miten he pyrkivät oikeuttamaan omaa maansaantiaan. Toisessa osassa tarkastelen, miten odotukset maansaannista kääntyivät pettymyksiksi, kun pieneläjien vanha kokemus ei sopinut yhteen uuden asutustoiminnan ehtojen kanssa.

Aiemmassa tutkimuksessa sotien jälkeistä asutustoimintaa on lähestytty asutustoiminnan yhteiskunnallisten vaikutusten, toteutuksen sekä asutettavien sopeutumisen näkökulmista.⁵ Asutustilallisten omia kokemuksia on hahmotettu pitkälti keskittymällä karjalaiseen siirtoväkeen, ja 1990-luvulta lähtien näissä tutkimuksissa on myös haastettu käsitystä siirtoväen onnistuneesta sopeutumisesta uusille asuinsijoille.⁶ Keskittyminen asutustoiminnan tuloksiin ja tiloille asettuneiden ihmisten kokemuksiin on peittänyt alleen asutustoiminnan väliinputoajien tai ”epäonnistujien” äänen. Tilaa väliinputoajille ei ole ollut myöskään yleisessä jälleenrakennuskertomuksessa, jossa kielteiset kokemukset ovat hautautuneet yhtenäisyyden rakentamisen alle.⁷ Vähäistä

huomiota selittää luonnollisesti maansaannissa epäonnistuneiden verrattain pieni määrä onnistuneesti asutettuihin verrattuna. Sisällissodan jälkeiset asutustoimenpiteet olivat parantaneet maaseudun tilattoman väestön asemaa, eivätkä jäljelle jääneet tilattomat muodostaneet enää 1940-luvulla samalla tavalla akuuttia yhteiskunnallista ongelmaa kuin aiemmin.⁸ Tässä artikkelissa käsiteltävät asutustoiminnan ulkopuolelle jääneet pieneläjät olivat eräänlainen jakojäännös suomalaisen yhteiskunnan murroksessa, joka hiljalleen katosi ikääntymisen ja kaupungistumisen myötä suomalaiselta maaseudulta.

Toisen maailmansodan jälkeinen asutustoiminta oli raskas valtiollinen ponnistus, joka muovasi suomalaista yhteiskuntaa. Heti talvisodan päätyttyä maaliskuussa 1940 yli 400 000 karjalaiseen siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä oli vailla kotia ja töitä. Niille, jotka ilman omaa syytään olivat menettäneet maansa ja kotinsa, piti varata oikeus uuden tilan saamiseen. Koska valtiolla ei ollut tarpeeksi maata, tuli rauhanteossa koskemattomiksi jääneiden tilojen luovuttaa maitaan tilansa menettäneiden hyväksi.⁹ Pika-asutukseksi kutsuttu siirtoväen asutustoiminta ehdittiin saada käyntiin juuri ennen jatkosodan syttymistä, ja karjalaisten paluumuuton alettua pika-asutukseen hankittua maata vuokrattiin väliaikaisesti halukkaille viljelijöille. Eniten pika-asutustiloja vuokrattiin maattomille rintamamiiehille, minkä asutustoimintaa tutkinut Erkki Laitinen on nähnyt ensiaskeleena rintamamiesten laajemmalle asuttamiselle.¹⁰ Marraskuussa 1941 valtioneuvosto asetti asutuslainsäädäntökomitean suunnittelemaan sotainvalidien, sotaleskien, sotaorpojen ja rintamamiesten asuttamista sekä sodan keskeyttämän pika-asutuksen jälkihoitoa. Komitea lähestyi kysymystä enemmän yhteiskunnalliselta kuin puhtaasti kansantaloudelliselta kannalta. Se katsoi asutustoimintaa tarvittavan väestönkasvun lisäämiseksi, mikä onnistuisi parhaiten maaseutuun ja maatalouteen tukeutuen. Maatila tarjosi kodin, työn ja terveen elämänmuodon sekä perheille että kansakunnalle, ja samalla suuri oman peltonsa herrana oleva maatalousväestö loi yhteiskunnallista vakautta, edisti työrauhaa ja vastusti kumouksellisuutta.¹¹

Kymmenen päivää välirauhan solmimisen jälkeen syyskuussa 1944 valtioneuvosto asetti uuden komitean suunnittelemaan sodanjälkeistä asutustoimintaa. Muuttuneessa tilanteessa siirtoväki nostettiin taas ensisijaiseksi asutustoiminnan kohteeksi, ja komitean mietinnössä todettiin, että maata oli jälleen hankittava luovutetuilta ja vuokratuilta alueilta siirtymään joutuneelle väestölle. Tämän lisäksi pitkäaikaisen sodan aiheuttamat olosuhteet olivat komitean mielestä tehneet välttämättömäksi hankkia maata ja omia koteja myös rintamasotilaille, sotainvalideille, sotaleskille ja sotaorvoille. Samoin tiloiltaan maanhankinnan seurauksena pois joutuville maatyöläisille myönnettiin maansaantioikeus vastineena työ- tai asuinpaikan menetyksestä. Rintamamiesten kohdalla komitea painotti, että maansaantioikeus ei ollut palkkio rintamamiehille, vaan heidän toimeentulonsa turvaamista ja tukemista.¹² Asutustoiminnan väestöpoliittisen painotuksen ja taloudellisten rajoitteiden vuoksi maata voitiin myöntää vain perheellisille rintamamiehille.¹³ Tämä rajauserosi huomattavasti sodanaikaisista suunnitelmista sekä lupauksista ja aiheutti suuren pettymyksen perheettömien rintamamiesten keskuudessa, mikä näkyy myös tarkastelemieni pieneläjien kohdalla. Uusien tilojen perustamisen ohella komitea katsoi tärkeäksi asutustoiminnalliseksi tehtäväksi korjata maanomistusoloissa esiintyviä epäkohtia antamalla lisämaata liian pienille tiloille, joita oli syntynyt etenkin torpparivapautuksen myötä. Esitys maanhankintalaiksi valmistui nopeasti, koska se voitiin rakentaa pitkälti pika-asutuslain ja jatkosodan aikaisen rintamamiesten asuttamista pohtineen komitean esitysten varaan. Maanhankintalaki vietiin läpi alkuvuoden 1945 aikana, ja presidentti Mannerheim vahvisti lain 5.5. 1945. Konkreettiset asuttamistoimet, eli maanlunastuslautakuntien ja asukkaanottolautakuntien toiminta käynnistyivät kaksi kuukautta myöhemmin heinäkuussa 1945.¹⁴

Aineisto ja näkökulma

Artikkelini lähdeaineisto koostuu maanhakijoiden lähettämistä kirjeistä Maa- ja metsätalousministeriön asutusiainosastolle (ASO), joka vastasi asutustoiminnan toteutuksesta.¹⁵ Olen valinnut tarkasteltavaksi kirjeenvaihtoa aivan asutustoiminnan alkuvuosilta, jolloin asutustoimintaan kohdistuneet odotukset sekä epätietoisuus olivat suurimmillaan. Käytännössä olen kerännyt tutkimukseni kirjeaineiston vuosilta 1945–1947 tekemällä kahden kuukauden otannan jokaiselta käsittelyvuodelta ASO:lle saapuneista kirjeistä. Näistä kirjeistä olen valinnut tässä artikkelissa käsiteltäväksi sellaisten henkilöiden kirjeet, jotka eivät olleet maanhankintalain mukaan maansaantiin oikeutettuja. Näitä pieneläjien kirjeitä on otannassani yhteensä 15 kappaletta, joista olen tässä artikkelissani analysoinut yhtätoista.¹⁶ Analysoimani kirjeet ovat pääosin joko valituksia jo tehdyistä maansaantipäätöksistä tai yleisempiä tiedustelukirjeitä asutustoiminnan etene- misestä. Valitusten tapauksessa maanhakijoilla oli mahdollista valittaa paikallisten asukkaanottolautakuntien tekemistä maansaantipäätöksistä 14 päivän kuluessa asutusiainosastolle, joka tarkasti lautakunnan tekemän päätöksen valituksessa esitettyjen lisätietojen pohjalta. Valituskirjeissä kirjoittajat pyrkivät perustelemaan maansaantiaan mahdollisimman monipuolisesti, jotta uusi ASO:n tekemä päätös olisi heille suosiollinen. Yleisemmissä tiedustelukirjeissä kirjoittajat tiedustelivat esimerkiksi maansaantien ehdoista tai kommentoivat paikallisviranomaisten toimintaa.

Kirjeiden kirjoittajat olivat perheenpäitä eli käytännössä iäkkäitä miehiä, mutta aineistossa on myös muutamia nuoremaksi olettamieni henkilöiden kirjoittamia kirjeitä. Yhtäkään naiskirjoittajaa ei analysoimassani aineistossa ole. Kirjeissä esiintuodut tuntemukset ja kokemukset voivat siten olla korostuneen maskuliinisia, eivätkä ne kuvaa pieneläjäperheen kokemusta kokonaisuutena. Maantieteellisesti kirjeiden lähettäjät sijoittuvat ympäri Suomen länsirannikkoa ja pohjoisinta Lappia lukuun ottamatta, mutta puolet kirjeistä on joko Hämeen tai Uudenmaan alueelta. Kirjeet ovat pääosin käsin kirjoitettuja ja keskimäärin kahden

sivun pituisia. Asutusasiainosastossa kirjeisiin on tehty lisämerkintöjä: saapumisleimaus, käsittelijän nimi ja käsittelijän mahdolliset muistiinpanot näistä yleisimpinä. Kirjeiden arkistointitapa vaihtelee sen mukaan, miten kirje on ASO:n toimesta luokiteltu. Yleiset tiedustelut ja pyyntökirjeet on arkistoitu yksilöidysti ilman niihin annettua vastausta, mutta vastauskirjeet ovat kuitenkin löydettävissä alkuperäiselle kirjeelle annetulla asianumerolla erillisestä kirjediaarista. Viralliset valituskirjeet asukkaanottolautakuntien päätöksistä taas sisältävät useimmiten alkuperäisen paikallisen asukkaanottolautakunnan antaman maansaantipäätöksen, maanhakijan valituskirjeen sekä ASO:n antaman uuden päätöksen, joka lähetettiin suoraan valittajalle.

Lähteenä asutusviranomaisille kirjoitetut kirjeet ovat yksityisen ja julkisen kirjeen välimuoto. Hyvin yksityiskohtaisia omaan elämään liittyviä asioita käsitelleet kirjeet lähetettiin julkiselle toimijalle, useimmiten entuudestaan tuntemattomalle vastaanottajalle. Henkilökohtaiset sisällöt tarkoittivat, ettei kirjeitä ollut tarkoitettu julkaistavaksi, ja esimerkiksi viranomaisten toimintaa kommentoineet kirjeet saatettiin lähettää nimimerkin takaa, jotta kirjoittaja ei paljastuisi paikallisyhteisössään.¹⁷ Kirjeiden tavoite oli kuitenkin pääosin yhteinen: kirjoittajan oman maansaanti-asian edistäminen. Monet aikalaiset kokivat asutustoiminnan kilpailuna, jossa maansaajat kilpailivat saatavilla olleista tiloista, ja kirjoittaminen ASO:lle oli yritys parantaa omia asemia tässä kilpailussa. Tämä kilpailun ja viranomaiselle kirjoittamisen konteksti vaikutti siihen, millaista tietoa kirjeessä oli järkevää tai hyödyllistä välittää. Samalla kirjeiden sisällöissä saattoi esiintyä eräänlaista strategisuutta, joka ohjasi esimerkiksi käsiteltäviä aiheita tai niiden esitystapaa suuntaan, jonka kirjoittajat katsoivat olevan itselleen edullinen.¹⁸ Pieneläjien kirjeitä voidaan näin lukea yhtenä ”ylöspäin kirjoittamisen” muotona, jossa kirjoittajat pyrkivät vaikuttamaan viranomaisten toimintaan. Historiantutkija Martyn Lyons on käyttänyt ylöspäin kirjoittamisen käsitettä kuvaamaan erilaisia tapoja, joilla alisteisessa asemassa olevat kirjoittivat ylemmilleen. Tämä ylöspäin kirjoittamisen konteksti on näkyvissä pieneläjien kirjeissä esimerkiksi puhutteluissa ja

sisällöissä, joilla lukija pyritään vakuuttamaan kirjoittajan asian oikeellisuudesta.¹⁹

Vaikka kirjeiden syntyta ja konteksti määrittivät kirjeiden sisältöjä, olivat ne silti konkreettinen keino jakaa omaa kokemusta viranomaisille, jotka päättivät maanhakijoiden tulevaisuudesta. Tarkoitushakuisuus ja strategisuus eivät tarkoita, etteivätkö kirjeissä esiintuodut huolenaiheet kuvastaisi kirjoittajien todellisia arvostuksia ja kokemuksia. Näen, että pieneläjien kirjeistä on luettavissa eräänlainen pysäytyskuva asutustoiminnan alkuvaiheen tunnelmista; esiin tuodut kokemukset ja tunteet ovat usein hetkellisiä, tiettyyn tapahtumaan tai tilanteeseen liittyviä. Kokemusten taustalla on kuitenkin pidempi ajallinen syvyys. Yksittäisistä valituksista tai tiedusteluista avautuu näkymä pieneläjäperheen menneeseen, nykyhetkeen ja tulevaan, kun kirjoittajat kuvaavat perheidensä historiaa, toimeentuloa ja asuinoloja sekä asutustoimintaan ladattuja odotuksia ja toiveita. Kokemuksen käsitteen avulla pyrin tavoittamaan sen eletyn ja merkityksellisen todellisuuden, jossa pieneläjät elivät sodan jälkeen. Kokemushistorian (*history of experience*) suuntauksen mukaisesti en lue asutustilallisten kokemuksia objektiivisina kuvauksina todellisuudesta, vaan kielellisesti, kehollisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneina merkityksenantoina.²⁰ Kontekstoivan lähiluvun avulla selitän, mitkä käsitykset, uskomukset, aiemmat tapahtumat tai ideologiat muovasivat pieneläjien kokemusta asutustoiminnasta.²¹ Toisin sanoen tuon esille, kuinka pieneläjien kokemus paikantui ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin, ei vain heidän sisäiseen ajatusmaailmaansa.²²

Tulevaisuus omassa maassa

Sotienjälkeinen asutustoiminta ja sen herättämät toiveet paremmasta tulevaisuudesta olivat maaseudulla osa historiallista jatkumoa. Sisällissodan jälkeen toteutettu torpparivapautus ja myöhemmin asutuslait loivat perinteen ja ennakkotapauksen, johon maaseudun pieneläjät pystyivät omaa sodanjälkeistä tilannettaan

vertaamaan. Monella tilattomalla maanhakijalla toive omasta maasta ja kodista oli elänyt jo pitkään, ja sodanjälkeinen laaja asutustoiminta näytti avaavan mahdollisuuden näiden toiveiden toteuttamiseen. Artikkelin alussa esitelty 62-vuotias vuokraviljelijä Alarik Otollinen Kuhmoisista kysyi lokakuussa 1945 asutusasiainosastolta, tulisiko hän saamaan maata maanhankintalain nojalla. Otollinen kuvasi kirjeessään, kuinka hän asui perheineen torpassa vuosina 1922–1932, jolloin hän korjasi tilan rakennuksia ja kehitti tilaa. Kymmenen vuoden työskentelyn jälkeen silloinen isäntä kuitenkin hääti perheen pois torpasta ja otti sen omaan käyttöönsä. Näin kova työ ja pyrkimys parantaa perheen toimeentuloa valuivat hukkaan. Nykyistä vuokratilaansa Otollinen kertoi pyrkineensä ostamaan sen omistajalta, joka ei ollut kuitenkaan suostunut kauppaan.²³ Otollisen kuvailema elämän epävarmuus ja tyhjiin valuva työ toistuivat vuokraviljelijä Antti Kohosen kirjeessä asutusasiainosastolle. Kohonen toi esille, kuinka riitaisa perikunta oli myynyt hänen vuokraamansa tilan metsäkeinottelijoille, vaikka tila oli aiemmin luvattu myydä hänelle:

[...] olen viljelly tätä taloa ja hoitanut 12 vuotta ja nyt minun kai olisi lähdeittävä kun minulla ei ole sen parempaa vuokrasopimusta mitä isännät suusanalla minulle sanoivat että viljele niin kauan kuin riita päättyy sitten he myy talon minulle ja nyt he myi talon toisille ilman minulle ilmoittamista.²⁴

Maatöihin tottunut Kohonen ei nähnyt muuta mahdollisuutta yhdeksänhenkisen perheensä elättämiseen kuin maatalouden, mikä onnistuisi parhaiten omalla tilalla. Sekä Kohoselle että Otolliselle haave omasta maasta näyttää kummunneen pieneläjien arkipäivästä: elämän epävarmuudesta, vähävaraisuudesta, suurista perheistä ja huonoista asuinolosuhteista.

Asutustoiminnan tarjoamaan mahdollisuuteen tarttui myös torppari Heikki Malinen Rääkkylästä. Samaa torppaa 30 vuotta hallinnut Malinen tiedusteli syksyllä 1945 asutusasiainosastolta, oliko hän oikeutettu saamaan asuttamastaan tilasta maata ilmaiseksi uuden lain nojalla. Malisen mukaan maansaantiasilla oli kiire, sillä torpan rakennukset olivat huonossa kunnossa, eikä

omistaja aikonut niitä korjauttaa. Kirjeessään Malinen kysyi, voiko hän saada maata itselleen ja ”ruveta huoneita kunnostamaan, vai täytyykö minun perheen kanssa mennä köyhäinkotiin talveksi?”²⁵ Malisen toiveessa tiivistyi oman maan merkitys: mahdollisuus työskennellä perheen paremman tulevaisuuden eteen. Kaikilla kolmella tässä esitellyllä pieneläjällä oli taustallaan pitkä kokemus elämän epävarmuudesta vuokrasopimusten varassa. Viittaukset vuokrasopimusten irtisanomisiin, köyhäinkodin uhkaan tai vähävaraisuuteen ovat merkkejä tilattoman väestön elämään alati tunkeutuvasta epävarmuudesta. Pitkäkestoisista epävarmuudesta ja vaikeista elämäntilanteista huolimatta – tai mahdollisesti juuri näistä johtuen – kirjeistä välittyy tulevaisuudenusko. Tässä toivotussa tulevassa vauraus oli pieneläjille oman maan tuomaa vakautta ja turvallisuutta, elämän ennakoitavuutta. Pieneläjät eivät myöskään olleet yksin hakiessaan vakautta maasta sodan jälkeen. Niukkuuteen, rahan vähyyteen, inflatioon ja mustan pörssin kauppaan tuskastuneet suomalaiset hakivat sodan jälkeen turvaa maasta, jonka koettiin antavan jatkuvuutta ja varmuutta jokapäiväiseen elämään, mikä näkyi esimerkiksi maansaantihakemusten suuressa määrässä.²⁶ Pieneläjien kirjeet kuitenkin osoittavat, että heidän maannälkensä versosi pitkäaikaisemmasta, vuosien tai jopa vuosikymmenien mittaisesta vieraan maan viljelemisen kokemuksesta. Pitkä kokemuksellinen tausta saattoi entisestään vahvistaa silmien edessä avautuvaan tulevaisuuteen ladattuja toiveita. Sodanjälkeisessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä nämä toiveet limittyivät kansallisten tarpeiden kanssa, kun pienviljelystä rakennettiin kansakunnan omavaraisuuden kivijalkaa.²⁷ Etenkin iäkkäämmille pieneläjille sotienjälkeinen asutustoiminta näyttäytyi myös viimeisenä mahdollisuutena oman maan hankkimiseen elämänmittaisen raskaan työn jälkeen.

Mahdollisuus uuteen alkuun ja omaan maahan näyttäytyi pieneläjille realistisena siksi, että he näkivät ympärillään maata, jota maanomistajat eivät tarvinneet. Vuonna 1896 syntynyt työmiehes Vihtori Korhonen Vieremältä valitti tammikuussa 1946 asutusasianosastolle hylätystä maansaantihakemuksesta. Paikal-

linen asukkaanottolautakunta oli hylännyt Korhosen hakemuksen, koska hän ei ollut rintamamies, eikä osoittanut muutakaan perustetta maansaannilleen. Valituksessaan Korhonen kuitenkin toivoi, että suuren perheen huoltajana, kivulloisena ja varattomana hänet voitaisiin katsoa maansaantiin oikeutetuksi. Asutus-toiminnan herättämää haavetta turvatumasta tulevaisuudesta tuki Korhosen havainto siitä, että Vieremän kunnassa oli rappi-otilassa olevaa viljelymaata, josta ”varattomalle avautuisi mahdollisuus elinehtojen parantamiseen”.²⁸ Kolmekymmentä vuotta samaa torppaa asuttanut Heikki Malinen taas ihmetteli omassa kirjeessään epäuskoisena, eikö hän tule saamaan maata vuokraamastaan tilasta, vaikka kyseessä on rikkaan isännän ”salapalsta”, jota omistaja ei viljele:

Onhan valtion taholta luvattu maata rintamamiehille, eikö senkään perusteella tulis saamaan maata, kun kerran tämänkin isännän maita on viljelyskelpoisia, joita hän ei itse viljele? Vai onko minun poikani saanut taistella rikkaan maan puolesta, ettei mitään hyvitystä itse tule saamaan.²⁹

Malinen yhdistää ajattelussaan poikansa rintamakokemuksen omaan maansaantiinsa, mikä voi olla tahaton väärinymmärrys maansaannin ehdoista, joissa maansaantioikeus varattiin perheellisille rintamamiehille. Toisaalta perheellisyyden rajausta tuli monelle rintamamiehellekin yllätyksenä ja pettymyksenä sodan jälkeen.³⁰ Malinen oli mahdollisesti kuvitellut pojan sotakokemuksen takaavan perheen maansaannin, ja pettymys purkautui kirjeessä epäuskoisuuden tai jopa toivottomuuden ilmauksina. Hieman Malista sovittelevammin kirjoitti vuokratilansa menettänyt Antti Kohonen, joka tiedusteli asutusasiainosastolta sodanjälkeisen asutustoiminnan ehtoja. Kohonen kysyi kirjeessään, olisiko hänen mahdollista saada takaisin syntymäkotiaan, joka oli päätynyt ison tilan omistukseen sukuriidan myötä. Kohosen mukaan entisen kotitilan maita eivät isännät tarvinneet tai viljelleet, sillä ne sijaitsivat yli 15 kilometrin päässä heidän kartanostaan. Tässä viljelemättömässä maassa Kohonen näki mahdollisuuden uuteen alkuun:

En ole karjalainen enkä invaliiti mutta eikö maata saa viljellä toisetkin kuka haluaa, ei tänne karjalainen tule.³¹

Tuottamattoman maan ottaminen hyötykäyttöön oli ollut pitkään yksi asutustoiminnan kannattajien argumenteista, eikä toisen maailmansodan jälkeinen pula-aika vähentänyt argumentin vetoavuutta.³² Sota-ajan kokemukset tuontiviljan armoille jäämisestä olivat vahvistaneet valtiotason käsitystä kansallisen omavaraisuuden välttämättömyydestä, ja viljelemättömään maan ottaminen hyötykäyttöön oli yksi keino omavaraisuuden saavuttamiseen. Malinen ja Kohonen tuskin katselivat ”rikkaiden isäntien” hyödyntämätöntä maata kansallisen tason linssin lävitse, mutta vallinneella ilmapiirillä ja ajatusmaailmalla on voinut olla vaikutusta siihen, miten he hahmottivat oman ympäristönsä suhteessa laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Todennäköisesti heidän oikeustajuunsa ei myöskään mahtunut ajatus hyödyntämättömästä viljelymaasta tilanteessa, jossa osa maaseutuväestöstä oli pakotettu työskentelemään vieraan maan hyväksi. Aina maan ei myöskään täytynyt olla vierasta. Ypäjäläinen Antti Hokka kirjoitti asutusiasiainosastolle lokakuussa 1945 ja kysyi, oliko hänen mahdollista saada uuden lain perusteella itselleen toista veljensä omistamista tiloista, jota hän oli vuokrannut kahdeksan vuoden ajan. Hokka halusi tietää, oliko hänen veljellään ”nykyisen lain mukaan oikeutta pitää kahta taloa itsellään, kun hänellä ei ole lapsiakaan”. Hokalla itsellään taas oli kuusihenkinen perhe, jonka kaikki jäsenet olivat ”työkykyistä väkeä”.³³ Perheen esille tuominen voi olla osa ylöspäin kirjoittamisen strategisuutta, jolla viranomaiset pyrittiin vakuuttamaan perheen kyvystä tulla toimeen pienitulalla. Samalla se kertoo kuitenkin yhdessä muiden kirjeiden kanssa siitä, kuinka pieneläjien ajattelussa mahdollisuus omaan maahan tuli ensi sijassa tarjota niille, jotka sitä kipeimmin tarvitsivat: perheellisille, varattomille ja maattomille.

Mikä oli se konkreettinen uusi tulevaisuudennäkymä, jonka asutustoiminta pieneläjien mielissä avasi? Talvisodan jälkeen perustettua pika-asutustilaa vuokrannut – ja näin myös muuttouhan alla ollut³⁴ – Arvi Turunen esitteli perheensä elämän reunaehdot perustellessaan maantarvettaan ASO:lle syyskuussa 1946:

Toimeentuloni ja elämänmahdollisuuteni on kokonaan kytketty maanviljelykseen, sillä muuta toimeentulomahdollisuutta ei minulla ja perheelläni ole. Itse olen 50 vuotta täyttäneenä liian vanha oppimaan uuden ammatin, koska olen yksinomaan maanviljelykseen perehtynyt ja suuriperheisenä ei uuden ammatin oppiminen muutenkaan ole taloudellisesti mahdollista.³⁵

Pika-asutustilan vuokraajan Arvi Turusen kirjeessään käyttämät ilmaukset ”tottunut”, ”perehtynyt” ja ”suuriperheinen” tiivistävät monen pieneläjän kaipuun oman maan tuomaan vakauteen. Oman maan viljely ei näyttäydy pieneläjien kirjeissä mahdollisuutena suoranaiseen materiaaliseen vaurastumiseen. Kirjeet kuitenkin heijastavat maaseudun sosiaaliselle ja kulttuuriselle perinteelle tunnusomaista uskoa oman maan tuomaan turvaan ja parempaan tulevaisuuteen. Maanviljelylle elämäntapana ei hahmotettu vaihtoehtoa, eikä sellaista sodanjälkeisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa ehkä ollutkaan. Muuttaminen kaupunkeihin tai kuntakeskuksiin ei sodan jälkeen vaikuttanut järkevältä, koska niissä kärsittiin maaseutua pahemmin asunto- ja elintarvikapulasta. Maaseudun työmahdollisuudet taas olivat myös varsin hyvät, kun suuret metsätyömaat tarjosivat töitä kaikille halukaille. Pienviljely sivuansioineen näyttäytyi siis vakaana pohjana elämälle. Sodanjälkeistä asutustoimintaa myös perusteltiin elintarvikeomavaraisuuden ja väestönkasvun tarpeilla, joiden turvaamiseen perhepohjainen pienviljely nähtiin tehokkaana keinona.³⁶ Pienviljelyn vahva yhteiskunnallinen asema sekä sodanjälkeinen maaseutuinnostus saattoivat entisestään vahvistaa pieneläjien kokemusta oman elämäntavan oikeutuksesta ja paremmasta tulevaisuudesta. Arvi Turunen rakensi perheensä tulevaisuuden tämän perhelähtöisen pienviljelijäidean varaan³⁷:

Suuren lapsijoukkoni olen omakohtaisilla kieltämyksillä, kovalla työllä ja ahkeruudella kasvattanut ja elättänyt työkykyisiksi. [...] Olisi mitä suurimmasta merkityksestä, että he saisivat työskennellä luonani sillä elämänuralla, jota varten heidät on kasvatettu ja opetettu. [...] Minulla ei ole sellaisia varoja, että voisin kouluttaa nuorimmat lapseni muille aloille, vaan on heidän saatava koulutuksensa luonani maanviljelijän ammattia silmällä pitäen.³⁸

Useiden tässä artikkelissa käsiteltyjen pieneläjien korkeahko ikä tarkoitti, että parempaa tulevaisuutta tavoiteltiin vahvasti jälkikasvua silmällä pitäen. Arvi Turunen näki oman maan tarjoavan edes jonkinlaisen toimeentulon myös lapsilleen. Samalla kirjeestä käy ilmi pelko omasta tulevaisuudesta, jos ”omakohtaisilla kieltäymyksillä” kasvatetut lapset joutuvat muuttamaan pois kotoa työn perässä, juuri kun heistä olisi hyötyä kotitilalla. Myös 62-vuotias Alarik Otollinen pyrki rakentamaan tulevaisuutta perhettään silmällä pitäen. Kova työskentely ilman kouriintuntuvaa palkkiota ja vuodet epävarmoissa oloissa saivat Otollisen asettamaan omia ehtojaan hänelle annettavalle maalle, jotta elämä uudella tilalla olisi mahdollista tulla toimeen. Otollinen ei ollut valmis hyväksymään kahta hehtaaria pienempää tilaa, eikä myöskään tilaa silloisesta vuokrapaikastaan, koska sinne ei kesäisin päässyt hevosella lainkaan ja pellot olivat kivikkoisia.³⁹ Otollisen latelemat ehdot osoittavat, että mikä tahansa maapalsta ei ollut hyväksyttävissä, vaan oman maan saamisen tavoitteena oli parempi ja kestävä tulevaisuus.

Alarik Otollisen ja muiden pieneläjien kuvaukset heikosta toimeentulosta, huonoista asuinoloista ja epävarmuudessa elämisestä olivat pieneläjien arkielämän pitkäaikaisia kipukohtia, joihin etsittiin apua asutustoiminnasta. Aiempi elämäkokemus yhdessä asutustoiminnan antaman lupauksen kanssa saivat pieneläjät odottamaan ja tavoittelemaan omaa maata, vakaampaa elämää ja parempaa tulevaisuutta. Pettymys oli väistämättä suuri, kun tämä kuviteltu tulevaisuus hävisi ilmaan asutustoiminnan ehdottomuuden edessä.

Vanhan kokemuksen ja uuden asutustoiminnan ristiriita

Maailmansotien välisen ajan Suomen asutuspolitiikassa vallitsi kaksi päälinjaa: tilattoman väestön maa- ja asuntokysymyksen ratkaiseminen sekä tilanjakojen kautta syntyneiden pienviljelmien tukeminen.⁴⁰ Tätä käsitystä asutustoiminnan tarkoituspe-

rinteistä edusti myös sallalaisen Matias Huhtalan kirje asutusasiainosastolle elokuussa 1945, kun Pohjois-Suomen asutustoimintaa oltiin käynnistämässä. Kirjeessään hän toivoi saavansa viljelystilan valtion maasta, jossa hänellä oli jo pieni mökki, mutta ei oikeuksia maahan. Huhtala ei esittänyt suoranaisia perusteluita toiveelleen, mutta toi esille suuren kymmenhenkisen perheensä ja kovan toiveensa saada omaa maata mökin ympäriltä. Kirjeen perusteella vaikuttaa siltä, että Huhtala käsityksen mukaan maata oltiin jakamassa kaikille tarpeenalaisille. Tähän viittaa myös Huhtalan myöhemmin lähettämä toinen kirje, jossa hän valitti kielteisestä maansaantipäätöksestä. Valituskirjeessään hän ihmetteli, ”minkälaisilla perusteilla ne antaa maata senlaisille, jotka ei ole kuulunut siirtoväkeen eikä ole rintamamies”? Ihmettelevä kysymys osoittaa, kuinka tiukasti Huhtalan käsitys asutustoiminnasta oli kietoutunut aiemman asutustoiminnan periaatteisiin, joissa maaseudun vähävaraisten avustaminen oli pääosassa. Monista muista kirjeistä poiketen sallalaisen Huhtalan kirjeestä puuttui oman asian varmuuden tuoma ehdottomuus. Kielteisen päätöksen aiheuttama hämmennys maansaannin ehdoista sai hänet valituskirjeensä lopussa vetoamaan asutusviranomaisiin:

[...] minulle ois välttämätön saada (tila) tälle paikalle mitä pikemmin että sais ruveta tekemään maan päälle töitä jos oisitte hyvä ja antasitte tästä tieton.⁴¹

Maansaannin oikeutus ei ollut välttämättä täysin selville muillekaan pieneläjille. Sodanjälkeistä asuntopulaa tutkinut Antti Malinen on todennut, että sodan kokemukset loivat monille ryhmille vahvan tunteen siitä, että heillä oli moraalinen oikeus odottaa nopeaa avunsaantia.⁴² Pieneläjien kirjeissä sota ei kuitenkaan ole näkyvästi esillä, eikä heidän käsityksensä asutustoiminnan oikeutuksesta rakennu sota-ajan kokemuksen pohjalle. Sodan merkitys laajan asutustoiminnan taustalla kuitenkin tunnistettiin. Kielteisestä maansaantipäätöksestään valittanut ”suuriperheinen, kivulloinen ja aivan varaton” Vihtori Korhonen myönsi valituksessaan, että ei ollut talvi- ja jatkosodan aikana osallistunut asepalvelukseen sairauden takia. Hän oli kuitenkin sanojensa

mukaan palvellut rintamasotilaana vuoden 1918 ”vapaussodassa”, minkä hän toivoi painavan maansaantiasiaa.⁴³ Samaan tapaan kielteisestä maansaantipäätöksestä valitti työmies Otto Tenhunen Viitasaarelta. Paikallinen asukkaanottolautakunta oli hylännyt Tenhusen hakemuksen, koska se katsoi, ettei Tenhunen ollut perheellinen rintamamies. Valituksessaan Tenhunen totesi, että hän oli toiminut rintamamiehenä vuoden 1918 sodassa, joten hän oli mielestään perheellinen rintamamies ja oikeutettu saamaan omaa maata.⁴⁴ Vetoamukset sisällissodan rintamakokemukseen olivat todennäköisesti joko väärinkäsityksiä maansaannin ehdoista tai strategisia pyrkimyksiä oman oikeutuksen osoittamiseen. Toisaalta ne myös paljastavat, miten iäkkäiden pieneläjien kokemus oli likeisesti kiinni sisällissodan jälkeisessä kokemusmaailmassa. Sen pohjalta kummunneet käsitykset eivät kuitenkaan vastanneet uuden asutustoiminnan henkeä tai tavoitteita, joissa korostuivat juuri päättyneen sodan aiheuttamat ongelmat.

Asutustoiminta voidaan nähdä jälleenrakennusajalle tyypillisenä niukuuden jakamisena, jossa valtiovalta ja sen paikalliset jatkeet jakoivat vähistä resursseista apua eniten tarvitseville tai eniten tarvitseviksi katsotuille. Pulaa tarvitsijoista ei sodan jälkeen ollut, ja annetun avun taustalla oli vahva kansallismoralistinen lataus. Rintamamiesten ja siirtoväen auttamisesta puhuttiin kansallisena kunniavelkana, ja siirtoväki katsoi toimineensa kansakunnan sijaiskärsijänä uhraamalla kotiseutunsa, jotta muu Suomi säästy. Nämä ainakin jossain määrin yleisesti tunnustetut ja jaetut näkemykset loivat sodasta kärsineille ryhmille vahvan oikeutuksen yhteiskunnan apuun.⁴⁵ Tässä artikkelissa käsitellyt pieneläjät eivät kyenneet vetoamaan näihin sodan synnyttämiin ansaitsevuuden kategorioihin, vaan rakensivat oikeutustaan oman elämäkokemuksena pohjalta. Sotienvälisellä ajalla säädetty torpparivapautus ja sitä seuranneet asutuslait oli suomalaisella maaseudulla koettu väylänä yhteiskunnalliseen sekä sosiaaliseen nousuun.⁴⁶ Sodanjälkeinen asutustoiminta ei kuitenkaan sopinut kitkatta tähän aiemman kokemuksen luomaan kuvaan, kun sodan vahinkojen korvaaminen nousi pääosaan. Pieneläjien kokemus asutustoiminnasta ja sen merkityksestä oli siis tavallaan

ajastaan jälkeen jäänyttä, eikä vastannut sodanjälkeisiä yhteiskunnallisia tarpeita. Kun jo käsillä ollut mahdollisuus vakaampaan ja turvatumpaan elämään evättiin, kääntyi pieneläjien hämmennys maansaannin ehdoista pettymykseksi ja epäluuloiksi:

Sitäkö on uusi asutustoiminta, että pieniltä mökin asukkailta otetaan heidän ainoa elämisen toivo pois?⁴⁷

Maansaannin epäonnistumisen aiheuttamat pettymykset ja epäluulo suuntautuivat ensi sijassa asutusorganisaation paikallisviranomaisiin, jotka olivat maanhakijoiden ensisijainen kontakti. Etenkin paikalliset asukkaanottolautakunnat näyttelivät suurta roolia maanhakijoiden kokemuksen kannalta, koska ne tekivät päätökset maansaantianomusten hyväksymisestä ja nimittivät asukkaat maanlunastuslautakuntien perustamille tiloille. Asukkaanottolautakunnan puheenjohtajana toimi yleensä maanlunastuslautakunnan agronomijäsen, joka oli ASO:n nimittämä. Tämän lisäksi lautakunnassa oli kaksi kunnan- tai kaupunginhallituksen nimittämää edustajaa: yksi maanluovuttajien ja toinen maansaajien edustajana. Lautakunnan neljäs jäsen edusti siirtoväkeä ja hänet valitsi sen luovutetun alueen hoitokunta, jonka asukkaita kuntaan pääasiassa asutettiin.⁴⁸ Käytännössä jäsenet edustivat yleensä paikallisia maanluovuttajia, rintamamiehiä ja siirtoväkeä. Asukkaanottopäätöstä tehdessä lautakunta konsultoi myös kunnallista asutuslautakuntaa ja siirtoväkeen kuuluvan kohdalla hakijan hoitokuntaa varmistaakseen hakijan maansaantikelppoisuuden. Pieneläjillä ei siis ollut omaksi koettua edustajaa paikallisessa asutuselimissä, mikä saattoi herättää epäluuloja päätösten oikeudenmukaisuudesta. Tämän lisäksi asutusorganisaatio oli varsin monimutkainen, ja paikallistasollakin maanhakija saattoi kohdata eri lautakuntien lisäksi paikallisen maanviljelys- tai talousseuran henkilökuntaa, joka vastasi perustettavien tilojen kuntoonpanosta ja valvonnasta.⁴⁹ Organisaation laajuus ja vaikeaselkoisuus saattoivat entisestään herättää pieneläjien epäluuloja väärinkäytöksistä, kun heidän maansaantioikeutensa hylättiin.

Oman maansaannin epäonnistumisen tai viivästymisen katsottiin kahdessa kirjeessä johtuneen viranomaisten väärinkäytöksistä tai suoranaisesta korruptiosta. Asutustoiminnan toteutuksen oikeudenmukaisuuteen liittyneestä epäluulosta kertoo Kemian Akkunuksen SKDL:n paikallisosaston nimissä laadittu ilmiantokirje. Nimimerkki Romppainen ihmetteli kirjeessään ylijohtaja Veikko Vennamolles, miten korkeat asutusherrat saivat maata, vaikka omistivat sitä jo ennestään, kun köyhä rintamamies jäi ilman. Kemian Maanviljelysseuran puheenjohtaja oli kuuleman mukaan saanut maata Rovaniemeltä, vaikka hänen vaimonsa nimissä oli maata Kemissä ”yllin kyllin”.⁵⁰ Toisessa ilmiantokirjeessä ”joukko maansaajia” nosti ilmi samankaltaisia epäilyksiä Pälkäneen maanlunastuslautakunnan toiminnasta. Kirjoittajat kokivat lautakunnan puheenjohtajan suosivan paikkakunnan suuria tiloja, sillä näiden isännät ”pitävät hyvänä ja antavat ryyppyjä” puheenjohtajalle, jotta heidän tilojaan ei otettaisi esille maanlunastuksessa.⁵¹ Autonomian ajan ilmiantokirjeitä tutkinut Sami Suodenjoki on todennut, että erilaiset paikallisviranomaiset olivat alttiita ilmiannoille, sillä he joutuivat virassaan kohtaamaan kansalaisia epämieluisissa asioissa.⁵² Kirjoittaminen ylöspäin asutusasiainosastolle tai suoraan sen ylijohtaja Vennamolles saattoi olla viimeinen keino vaikuttaa omalla toiminnalla päätöksentekoon, vaatimus ylemmän vallan puuttumisesta epäoikeudenmukaiseksi koettuun toimintaan. Vaatimuksensa tehoa nimimerkki Romppainen vahvisti kysymällä, onko maansaantiasiaa ”kysyttävä eduskunnasta” sekä lopettamalla kirjeen enteilevästi toteamukseen ”ododamme toimenpiteitä”.⁵³ Joukko maansaajia Pälkäneeltä taas verhosi tahtonsa toiveen muotoon:

Toivomme paikan päällä käyvän toteamassa, että asia on näin kun on tuotu ilmi. Sillä onhan viroilta pois heitetty nyten paljon, ei ole ihme jos nämä herrat joutuvat. Tämä insinööri on ylen huono mies.⁵⁴

Pieneläjien ilmiantokirjeet kertovat kirjoittajien epätoivosta tai katkeruudesta, mutta mahdollisesti myös eräänlaisesta epäuskosta. Pieneläjien tuntui olevan vaikea hyväksyä, että maata oltiin

jakamassa vain tiukat kriteerit täyttävillä hakijoille. Tässä tilanteessa syypääksi maansaannin epäonnistumiseen löydettiin paikalliset viranomaiset tai isännät, jotka juonittelivat yhdessä pieneläjien kustannuksella. Ylempiin kohdistuvan epäluulon taustalla oli usein vanhoja paikallistason kokemuksia, kuten häättöjä hyvin hoidetusta torpasta tai vuokrasopimusten yllättäviä irtisanomisia. Nämä kokemukset heijastuivat odotuksiin, joita pieneläjät asettivat isäntien ja viranomaisten käytökselle asutustoiminnan kontekstissa. Ilmiantokirjeiden kirjoittajat saivat sytykettä kokemuksilleen paikallistason huhupuheiden lisäksi myös julkisesta keskustelusta. Sodanjälkeisessä poliittisesti uudessa ja levottomassa ilmapiirissä asutustoiminnan aiheuttamat pettymykset ja epäluulo politisoitiin nopeasti. SKDL:n pää-äänenkannattaja *Vapaa Sana* uutisoi heti elokuussa 1945, että maanhankintalain toteuttamista haittasivat maanhankintaelinten taantumukselliset jäsenet, jotka hidastivat tai jopa sabotoivat asutustoimintaa.⁵⁵ Toisessa elokuun artikkelissa lehti katsoi asutustoiminnan virkamieskunnan ajavan suurmaanomistajien etua, ja vaikka joukossa olisikin ollut oikeudenmukaisia jäseniä, olivat vähävaraisten maantarvitsijoiden epäluuloon antaneet syytä ”menneiden pimeiden vuosien ja tapauksien antamat raskaat kokemukset”.⁵⁶

Julkisuudessa pieneläjien toiveet maansaannista saivat vasta-kaikua nimenomaan äärivasemmistosta. Aikalaiskeskustelua tutkinut Keijo Kulha on todennut, että maansaajien määrän laajentamisyhtymykset vilkastuivat kesällä 1945, kun asutustoiminta pääsi käyntiin. SKDL pani toimeen useita maantarvitsijoiden kokouksia ympäri maata, joissa vaadittiin uutta maanhankintalakia ja täydellistä maareformia.⁵⁷ Myös *Vapaassa Sanassa* vaadittiin uutta maanhankintalakia elokuussa 1945 vain kolme kuukautta alkuperäisen lain vahvistamisen jälkeen. Lehden mukaan eri puolilla maata järjestetyt maantarvitsijoiden kokoukset osoittivat, että maaseutuväestön maantarve ei tullut alkuperäisen maanhankintalain myötä tyydytetyksi.⁵⁸ SKDL:n pyrkimykset laajentaa maansaantiin oikeutettujen määrää ja etenkin sen hyödyntämä ”Maata kaikille” -iskulause herättivät pahennusta muiden puolueiden joukossa, koska SKDL:n katsottiin agitoivan

maaseutuväestöä ja luovan keinotekoista maannälkää.⁵⁹ Viittaukset suurmaanomistajien sortoon ja virkamieskunnan korruptioon olivat osa SKDL:n poliittista retoriikkaa, mutta ne resonoivat kuitenkin pieneläjiä kokemuksen kanssa. Kirjeissä esiintyvät viittaukset isäntien salapalstoihin, rikkaan maahan tai talollisten väärinkäytöksiin kertovat kirjoittajien mielessä vahvasti eläneestä kahtiajaosta vähävaraisten ”pienen mökin eläjien” ja varakkaiden talollisten välillä. Kirjeiden perusteella vaikuttaa, että pieneläjiä ajatusmaailma oli vahvasti kiinni vuosisadan alkupuolen torpparikokemuksessa, johon myös SKDL omassa retoriikassaan nopeasti tarttui. Tässä maaseudun köyhyyspuheen kulttuurisessa jatkumossa herraluokka oli ylivertaista vallankäytöltään ja omaisuudeltaan, mikä teki siitä myös ahnetta ja ryvettynyttä.⁶⁰ Hitaasti edennyt asutustoiminta ja väärinkäsitykset asutustoiminnan ehdoissa saattoivat näin helposti kääntyä herrojen, eli tilanomistajien ja virkamiesten juonitteluksi.

Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiainosastossa syytökset suosimisesta tai epäoikeudenmukaisesta kohtelusta otettiin vakavasti, ja erilaisia väitöksiä tai syytöksiä saatettiin selventää esimerkiksi sanomalehtikirjoituksissa. Nimimerkki Romppaisen kirjeen tapauksessa asia eteni Oulun ja Lapin maanhankinnan tarkastustoimistolle, joka valvoi asutustoiminnan paikalliselinten toimintaa. Tarkastustoimisto pyysi SKDL:n Kemin toimistolta lisätietoja tapauksesta. Puolueen paikallinen sihteeri vastasi, että mitään Akkunuksen osastoa ei ole olemassakaan, eikä kyseisellä asuinalueella tunneta ketään Romppaista. Vastauskirjeessään sihteeri pyytää ASO:lta toimia ”rikollisen” kiinnisaamiseksi, koska tämän kirje voi olla Kemin SKDL:n jäseniä loukkaavaa tai yhdistystä halventavaa. Tarkastustoimisto katsoi Kemin SKDL:n selvityksen pohjalta, ettei ilmiantokirje anna enempää aihetta toimenpiteisiin. Asiaa selvitettäessä oli tullut ilmi, että vastaavanlaisia tuntemattomalla nimellä tehtyjä ilmiantoja oli enemmänkin. Mitä syytökseen maanviljelysseuran toiminnanjohtajaa kohtaan tuli, oli hän saanut asuntotilan Rovaniemeltä perheellisenä rintamamiehenä. Romppaisen ilmiantokirje ei kuitenkaan ollut täysin vailla totuuspohjaa. Toiminnanjohtajan vaimo omisti

kyllä maata Kemistä, puolet seitsemän hehtaarin kettutarhasta, mutta maata ei katsottu maatalouskelpoiseksi eikä se ollut näin este maansaannille.⁶¹ Romppaisen kirjeen tapauksessa voi olla kyse väärinymmärryksestä tai tahallisesta kiusanteosta, mihin nimimerkin ja itse keksityn puolueosaston taakse piiloutuminen voisi viitata. Toisaalta taustalla voi yhtä aikaa olla kokemus osattomuudesta valtaan ja omaan elämään liittyvään päätöksentekoon. Tähän osattomuuteen paikallisviranomaisen ilmiantaminen ja SKDL:n arvovallan hyväksi käyttäminen saattoivat tuoda hetkellisen helpotuksen.⁶² Vaikka ilmiantokirje ei lopulta antanut aihetta toimenpiteisiin, kertoo se ajalle ominaisesta levottomuudesta. Nopeasti valmisteltu maanhankintalaki ja kiire loivat otollisen ilmapiirin väärinymmärryksille, mitä vahvistivat aiemmat kokemukset maaseudun yhteiskunnallisista epäkohdista.

Yhteenveto

Rauhaan paluun ja jälleenrakennuksen tutkimuksessa on käytetty termiä nollapiste kuvaamaan sodan aiheuttamaa hävitystä ja tyhjää aloittamista. Maaseudun pieneläjien kokemustasolla tällaista nollausta ei tapahtunut, vaan maansaantiin liittyvät kokemukset rakentuivat pitkän kulttuurisen ja sosiaalisen perinteen varaan. Sota nostatti pitkään haudottuja toiveita maansaannista, ja maaseudun pieneläjät ymmärsivät sodanjälkeisen asutustoiminnan maaseudun vähävaraisten tukemisena. Sodan luoman ongelmat nostivat asuttamisen keskiöön kuitenkin siirtoväen ja perheelliset rintamamiehet sekä muut sodasta kärsineet. Omaan maan tuoma vakaumus ja turvallisuus olivat vaurautta kaikille sodanjälkeisessä Suomessa, mikä näkyi asutusviranomaisille toimitettujen maansaantihakemusten määrässä, joka ylitti kaikki odotukset. Tässä kilpailullisessa ilmapiirissä pieneläjät pyrkivät vakuuttamaan asutusviranomaiset maansaantinsa oikeutuksesta hyödyntämällä ylöspäin kirjoittamisen strategisuutta. Samalla he muotoilivat kokemustaan heikosta toimeentulosta ja epävarmuu-

nessa eletyistä vuosista, pieneläjien elämäntavasta, jossa parempi tulevaisuus oli sidoksissa oman maan viljelyyn.

Pieneläjien käsitys paremmasta tulevaisuudesta ei eronnut muun väestön toiveista, vaikka ei perustunutkaan yhtä vahvasti sota-ajan kokemuksille. Tässä artikkelissa analysoitujen kirjeiden kokemusta voidaankin ehkä ajatella hajoamaisillaan olevan tai ehkä jo hajonneen kokemusyhteisön rippeiden hätähuutona. Torpparivapautus, 1920-luvun asutuslait ja muuttoliike taajamiin olivat pienentäneet maaseutuköyhälistön määrää, mutta toinen maailmansota seurauksineen käytännössä lopullisesti hävitti maaseudun tilattoman väestön. Monet maattomat saivat maata rintamakokemuksen perusteella, ja suurtilojen pilkkominen antoi näiden tilojen työläisille mahdollisuuden saada asuntotontteja tai pieniä tiloja vastineena työ- ja asuinpaikan menetyksestä. Analysoituissa kirjeissä kuuluva pieneläjien ääni on aiemman sekä sodanjälkeisen asutustoiminnan väliinputoajien, tilattoman väestön perinnettä mukanaan kantavien ääni. Tällä äänellä ei ollut enää sodanjälkeisessä Suomessa suurta kaikupohjaa, vaikka ääriivasemmisto pyrki siihen omassa retoriikassaan vetoamaan. Ilman omaa maata jääneiden pieneläjien kokemusta voidaankin pitää ristiriitaisena sivujuonena yleisessä jälleenrakennuskertomuksessa, jossa sodan jälkeen kovalla työllä rakennetut uudet kodit ja maatilat sekä elämän jatkuminen heijastelivat koko kansakunnan selviytymistä sodasta ja hidasta vaurastumista.

Artikkelin johdannossa mainitsin, että pieneläjien kirjeet ovat pysäytyskuva heidän kokemuksistaan. Ne eivät siis tuo esille kokemuksen kehittymistä asutustoiminnan ja jälleenrakennuksen edetessä. Jälkiviisauden turvin voidaan todeta, että asutustoiminnan avulla perustetut maanviljelystilat olivat ehkä vakauden mutta harvoin suoranaisen materiaallisen vaurastumisen tae edes maansaannissa onnistuneille. Asutustoiminnan tarkoituksen mukaisuutta alettiin kyseenalaistaa jo 1940-luvun lopulla, kun sota-ajan yhteiskunnallisen välttämättömyyden ilmapiiri alkoi rakoilla. Myös asutustoiminnan määrärahoja alettiin hiljalleen supistaa. Jo asuttamisen aikana tilojen toimeentulo ja elinkelpoisuus herättivät paljon julkista keskustelua, mutta selkeämmin

nämä huolet konkretisoituivat 1950-luvun maatalouspoliittisissa kiistoissa. Samalla metsätyön koneellistuminen vei sivuansioiden mahdollisuuden monelta pienviljelmältä, mikä näkyi myös asutustilojen hylkäämisenä 1950-luvulla. Suomen maaseudun puolue Veikko Vennamon johdolla ehdotti 1960-luvun alussa asutustoiminnan jatkamista, mutta todellista kannatusta aloitteella ei enää ollut. Ajan kuluessa oli käynyt selväksi, että maaseudun pieneläjien todellinen vaurastuminen ei tulisi tapahtumaan itsenäisillä pientiloilla, vaan palkkatyössä kuntakeskuksissa ja kaupungeissa.

Viitteet

- 1 MLY/784/131/1945. Efj:20. KA, ASO.
- 2 Pieneläjä-termin käyttö lehdistössä oli kuitenkin melko harvinaista verrattuna pienviljelijään, jota käytettiin noin kymmenkertaisesti enemmän vuosien 1918–1939 välillä.
- 3 Santonen 1971, 122.
- 4 Suomen tasolla näitä maaseudun pieneläjiä, eli maanvuokraajia ja tilattomia oli vuonna 1940 yli 500 000 henkeä. Santonen 1971, 117; Waris 1952, 132.
- 5 Yleisesityksiä sodanjälkeisestä asutustoiminnasta: Laitinen 1995; Naskila 1984; Roiko-Jokela 2004.
- 6 Sallinen-Gimpl 1994; Raninen-Siskonen 1999; Kananen 2010; Roselius ja Tepora 2020.
- 7 Kananen 2010, 251.
- 8 Suuri osa nuoremasta tilattomasta väestöstä oli maansaantiin oikeutettu rintamamieskokemuksen perusteella, mikä ratkaisi heidän tilanteensa.
- 9 Hietanen 1982, 123–125; Laitinen 1995, 52–55.
- 10 Laitinen 1995, 61–64.
- 11 Komiteamietintö 1943:6, 75.
- 12 Komiteamietintö 1945:3, 7–8.
- 13 Laitinen 1995, 96.
- 14 Laitinen 1995, 102–105.
- 15 Asutusasiainosaston arkisto on kokonaisuudessaan talletettu Kansallisarkiston Hämeenlinnan toimipisteeseen.
- 16 Aineiston ulkopuolelle jättämistäni kirjeistä kaksi oli yhdistysten nimissä lähetettyjä, eivätkä näin kuvaa yksilöllistä kokemusta. Kolmas hyödyntämätön kirje on yleisluontoinen tiedustelu ja neljäs enemmän koko asutusalueita kuin kirjoittajan henkilökohtaista näkemystä käsittelevä kirje.
- 17 Vrt. Suodenjoki 2014b, 281.
- 18 Vrt. Malinen 2014, 56.
- 19 Lyons 2015, 327.
- 20 Katajala-Peltomaa & Toivo 2021, 11–13.
- 21 Kivimäki 2019, 16–22.
- 22 Boddice & Smith 2020, 31–32.
- 23 MLY784/131/1945. Efj:20. KA, ASO.
- 24 MLY28/5/1945. Efj:18. KA, ASO.
- 25 MLY12/2/1945. Efj:18. KA, ASO.

- 26 Laitinen 1995, 93–95.
- 27 Alasuutari 1996, 54–57.
- 28 2297/248/1946. Ega:37. KA, ASO.
- 29 MLY12/2/1945. Efj:18. KA, ASO.
- 30 Palomäki 2011, 233.
- 31 MLY28/5/1945. Efj:18. KA, ASO.
- 32 Santonen 1971, 36.
- 33 MLY834/140/1945. Efj:20. KA, ASO.
- 34 Pika-asutukseen perustettuja tiloja vuokrattiin väliaikaisesti jatkosodan aikana halukkaille, pääasiassa rintamamiehille. Maanhankintalain tultua voimaan näille tiloille osoitettiin maanhankintalain mukaiset uudet, pysyvät asukkaat.
- 35 6560/16/1946. Ega: 7. KA, ASO.
- 36 Palomäki 2011, 190–192; Laitinen 1995, 82–85.
- 37 Pienviljelijäideaalista vrt. Markkola & Östman 2021, 198.
- 38 6560/16/1946. Ega: 7. KA, ASO.
- 39 MLY784/131/1945. Efj:20. KA, ASO.
- 40 Hietanen 1982, 64.
- 41 7695/248/1947. Eha:96. KA, ASO.
- 42 Malinen 2011, 64.
- 43 2297/248/1946. Ega:37. KA, ASO.
- 44 2036/248/1946. Ega:37. KA, ASO.
- 45 Laitinen 1995, 67; Malinen 2011, 72–73; Kulha 1969, 84–85.
- 46 Hietanen 1982, 30.
- 47 MLY263/44/1945. Efj:19. KA, ASO.
- 48 Vennamo & Väisänen 1988, 144.
- 49 Vennamo 1984, 51.
- 50 15116/16/1947. Eha:110. KA, ASO.
- 51 MLY255/43/1945. Efj:19. KA, ASO.
- 52 Suodenjoki 2014a, 144.
- 53 15116/16/1947. Eha:110. KA, ASO.
- 54 MLY255/43/1945. Efj:19. KA, ASO.
- 55 *Vapaa Sana*, 15.08.1945, 3.
- 56 *Vapaa Sana*, 08.08.1945, 7.
- 57 Kulha 1969, 160–165.
- 58 *Vapaa Sana*, 31.08.1945, 3.

- 59 Kulha 1969, 165–166.
- 60 Stark 2011, 140.
- 61 15116/16/1947. Eha:110. KA, ASO.
- 62 Vrt. Suodenjoki 2014a, 154.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Hämeenlinna

Maa- ja metsätalousministeriön asutusasiainosaston arkisto (ASO)

Saapuneet asiakirjat 1945 Efj: 1 – Efj: 22

Saapuneet asiakirjat 1946 Ega:1 – Ega:113

Saapuneet asiakirjat 1947 Eha:1 – Eha: 139

Painetut lähteet

Komiteanmietintö 1943: 6. *Asutuslainsäädäntötoimikunnan mietintö (1943).*

Komiteanmietintö 1945: 3. *Asatuskomitean mietintö.*

Sanomalehdet

Vapaa Sana 08.08.1945, 7.

Vapaa Sana 15.08.1945, 3.

Vapaa Sana 31.08.1945, 3.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994.* Vastapaino, Tampere.

Boddice, Rob & Smith, Mark (2020): *Emotion, Sense, Experience.* Cambridge University Press, Cambridge.

Hietanen, Silvo (1982): *Siirtoväen pika-asutuslaki 1940. Asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa (2021): *Lived Religion and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe.* Routledge, Lontoo ja New York.

Kananen, Heli Kaarina (2010): *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959).* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Kivimäki, Ville (2019): Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen.* Vastapaino, Tampere, 9–38.

- Kulha, Keijo (1969): *Karjalaisen siirtoväen asuttamisesta käyty julkinen keskustelu vuosina 1944–1948*. Studia Historica Jyväskylälänsia VII. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Laitinen, Erkki (1995): *Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta*. Atena, Jyväskylä.
- Lyons, Martyn (2015): Writing Upwards. How the Weak Wrote to the Powerful. *Journal of Social History* 49 (2), 317–330.
- Malinen, Antti (2011): Korsuista kodittomuuteen. Rintamasotilaat asunnonhakijoina sodanjälkeisessä Helsingissä. *Historiallinen Aikakauskirja* 109 (1), 62–73.
- Malinen, Antti (2014): *Perheet ahtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Väestöliitto, Helsinki.
- Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin (2021): Guardians of the Land? Smallholders Living Their Nation in Interwar Finland. Teoksessa Tanja Vahtikari, Sami Suodenjoki & Ville Kivimäki (toim.), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Palgrave Macmillan, Cham, 187–214.
- Naskila, Marja (1984): *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta*. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlajulkaisu. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Palomäki, Antti (2011): *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen. Siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asuntokysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käänteentekevä vaikutus asuntopolitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen*. Tampere University Press, Tampere.
- Raninen-Siiskonen, Tarja (1999): *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Roiko-Jokela, Heikki (2004): Asutustoiminnalla sodasta arkeen. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 27–90.
- Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas (2020): *Muukalaisten invaasio. Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950*. Kustantamo S&S, Helsinki.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko (1994): *Siirtokarjalainen identiteetti ja kulttuurien kohtaaminen*. Kansatieteellinen arkisto 40. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Santonen, Arvo (1971): *Pienviljelijäin järjestäytymiskysymys ja pienviljelijäjärjestöjen vakiintuminen Suomessa. Tutkimus maatalouden pienviljelyspoliittisesta murrosvaiheesta 1930-luvun alkuun mennessä*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Stark, Eija (2011): *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Suodenjoki, Sami (2014a): Ilmianto valvonnan ilmapiirin lietsojana routavuosien Suomessa. *Historiallinen aikakauskirja* 112 (2), 143–154.
- Suodenjoki, Sami (2014b): Whistleblowing from Below. Finnish Rural Inhabitants' Letters to the Imperial Power at the Turn of the Twentieth Century. Teoksessa Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik Edlund & Susanne Haugen (toim.), *Vernacular Literacies. Past, Present and Future*. Umeå University ja Royal Skyttean Society, Uumaja, 279–294.
- Vennamo, Veikko (1984): Sotien aiheuttaman omien kotien hankinnan ja jälleenrakennustyön organisaatio. Teoksessa Marja Naskila (toim.), *Rakentamisen aika. Asutus ja maanhankinta*. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlajulkaisu. Kirjayhtymä, Helsinki, 39–54.
- Vennamo, Veikko & Väisänen, P. O. (1988): *Jälleenrakennuksen ihme. Suomi nousi aallonpohjasta*. Gummerus, Jyväskylä.
- Vihola, Teppo (2004): Pärjääkö pienviljelys? Teoksessa Matti Peltonen (toim.), *Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 373–377.
- Waris, Heikki (1952): *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. 2. painos. Otava, Helsinki.